

Kongekup. Middelalderens store politiske bidrag til det moderne demokrati var parlamenterne. Mest kendt er det engelske parlament i Westminster, der kan føres tilbage til højmiddelalderen. De første parlamenter opstod imidlertid på den iberiske halvø.

Et barn af monarkiet

AF JØRGEN MØLLER

Professor, Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

I 1282 fandt der en begivenhed sted, som gav genlyd over hele Europa: kong Peter III af Aragonien fravristede Karl af Anjou den store middelhavsø Sicilien.

Der var tale om lidt af et kup, for Sicilien var dengang et af de mest velstående områder i Europa. Men det satte samtidig Peter III i en penibel situation. Karl af Anjou allierede sig med paven Martin IV, kong Filip III af Frankrig og senere også Aragoniens nabo Castilien. Karl, der stadig kontrollerede kongeriget Napoli, angreb Sicilien, og den franske konge indledte i 1284 et paveligt velsignet korstog imod Peters spanske besiddelser: kongeriget Aragonien og hertugdømmet Catalonien.

Peter forsøgte i denne situation at mobilisere sine kerneområder til krig imod de franske styrker. Men aragonerne og catalanerne var ikke til sinds uden videre at bakke Peter op. Faktisk var de aragoniske stormænd så utilfredse med Peters sicilianske eventyr, at de benyttede anledningen til at gøre oprør. Peter var nu presset fra alle sider, og i et desperat forsøg på at gyde olie på vandene gav han de adelige, de gejstlige og byernes eliter en række indrømmelser i såvel Aragonien som Catalonien.

Vigtigst blandt disse var løftet om en årlig indkaldelse af det aragonske parlament, *cortes*, og det catalonske parlament, *corts*. Disse parlamenter skulle samtidig have vetoret i forhold til ny lovgivning, og de skulle konsulteres, før kongen i fremtiden kunne erklære krig.

BEGIVENHEDERNE i 1280erne markerer den endelige fødsel af Middelalderens store politiske bidrag til det moderne repræsentative demokrati: parlamenterne. Mest kendt er historien om det engelske parlament i Westminster, der i ubrudt linje kan føres tilbage til højmiddelalderen.

De første parlamenter opstod imidlertid på den iberiske halvø, hvor vi begyndte artiklen. Historien om parlamenternes opkomst er ved første øjekast paradoks. Når vi i dag er så interesserede i parlamenterne, skyldes det, at de med tiden blev en del af statsstyret og derved begrænsede kongernes magt. Men historikere har påvist, at de forsamlinger, der skulle udvikle sig til egentlige parlamenter, i første omgang blev sammenkaldt af kongerne for at afstive deres egen magt. Parlamenterne var, som en amerikansk historiker har udtrykt det, »et barn af monarkiet«. Så hvad forklarer, at kongerne først indkaldte forsamlinger, der sidenhen skulle begrænse deres magt?

I forskningslitteraturen er svaret omgærdet af uenighed: Politologer har i særdeleshed lagt vægt på krigspres og skatteindkrævning, mens historikere har hæftet sig ved, at monarkerne indkaldte forsamlingerne for at sikre sig en bedre kontrol over deres territorier. Netop den aragonske krone, som vi begyndte artiklen med, er det bedste sted at undersøge, hvilket af disse perspektiver der har mest for sig. Sammen med nabolandet Castilien var den aragonske krone det første sted, hvor Middelalderens parlamenter opstod. Men i modsætning til Castilien har de kongelige arkiver overlevet i Aragonien og Catalonien. Vi har derfor fyldestgørende oplysninger om,

Karl af Anjou mistede kontrollen over Sicilien under »den sicilianske vesper«, et oprør der udbrød i påsken 1282. Sicilianerne udbrød senere samme år Peter III af Aragonien som ny konge. Malet af Francesco Hayez i 1846.

FOTO: WIKIPEDIA

hvornår monarker indkaldte forsamlinger, hvilke grupper der deltog, hvad der foranledigede indkaldelserne, og hvad der blev besluttet på møderne. Ved at sammenholde disse oplysninger kan vi undersøge, både hvorfor monarkerne begyndte at indkalde forsamlinger, og hvorfor de efterhånden mistede kontrollen over dem.

ARAGONIEN og Catalonien var blevet forenet i 1137. Allerede i 1100-tallet var det normalt at indkalde de gejstlige og de adelige til kongelige forsamlinger (latinsk *curia*, heraf senere *cortes/corts*), og fra omkring 1200 begyndte byernes eliter også at deltage.

Et nyt studie viser, at to efterfølgende brudpunkter er specielt vigtige. Det første forekom i perioden 1217-1236, hvor de kongelige forsamlinger blev transformeret til egentlige parlamenter eller repræsentative institutioner. Dette skete ved, at Aragoniens og Cataloniens byer begyndte at sende repræsentanter til forsamlingerne. Eventuelle beslutninger bandt bystyret; den moderne idé om politisk repræsentation var hermed en realitet. Det andet vigtige brudpunkt forekom i perioden 1275-1293, hvor parlamenterne blev transformeret fra institutioner, monarken kunne indkalde efter behag, til permanente politiske institutioner, der udgjorde en del af statsstyret.

Når vi krydstjekker disse opgørelser med oplysninger om, hvorfor monarkerne sammenkaldte forsamlingerne, tegner et meget klart billede sig. Monarkerne i Aragonien og Catalonien brugte de tidlige forsamlinger i 1100-tallet og starten af 1200-tallet til at etablere *pax et treuga*, landefred, og til at sikre arvefølgen til tronen. Det var med andre ord kongernes – eller med en anakronisme »statsmagtens« – svaghed, der i første omgang afstedkom forsamlingerne.

Landefreden var nødvendig, fordi 1100-tallets Aragonien og Catalonien var hærget af

private krige mellem stormænd. Monarkernes egne militærstyrker var yderst beskedne, og de rådede hverken over politi eller en lokalforvaltning. Kun ved at indkalde stormændene til forsamlinger og få dem til at afgive ed på landefred og at forpligte sig på at straffe dem, der brød den, var det muligt at håndhæve den offentlige orden. Samtidig skulle en fast arvefølge forhindre, at der udbrød borgerkrig ved den siddende monarks død, eksempelvis fordi forskellige tronprætendenter meldte sig på banen.

Det interessante ved sagen er, at landefreden forsvinder helt ud af opgørelserne i løbet af 1200-tallet. I stedet er det i stigende grad krig og skatteindkrævelse, der foranlediger det, der nu er egentlige parlamenter eller repræsentative institutioner. Samtidig kan vi hæfte os ved, at parlamenterne vandt varige kompetencer, herunder vigtigst retten til regelmæssig indkaldelse, i netop de perioder, hvor monarkerne havde ryggen imod muren som følge af krig. Vi indledte artiklen med det bedste eksempel på dette, nemlig Peter III's genvordigheder i 1280erne. Men mønstret går igen i andre perioder. Eksempelvis indrømmede Peters far, Jakob Erobreren, ved en *cortes* i Exea i april 1265 de aragonske stormænd en række politiske privilegier, fordi han frygtede et oprør, mens han var optaget af at føre krig med muslimerne i Murcia.

På denne baggrund kan vi konstatere, at såvel historikerne som politologerne på sin vis har ret i deres forklaringer på parlamentets opkomst. Deres forklaringer belyser bare to forskellige faser. Parlamentet blev født som et monarkisk initiativ for at sikre den offentlige orden, men det tiltog sig magt i situationer, hvor krigspres gjorde det nødvendigt for monarkerne at få stærke samfundsgrupper som adelen, de gejstlige og byernes eliter til enten at finansiere eller direkte stille soldater.

Uenigheden i litteraturen skyldes altså i vidt omfang, at politologerne har haft det med at

fokusere på den sene fase, hvor parlamenterne begyndte at begrænse monarkernes magt, mens historikerne ofte har betonet den tidlige fase, hvor monarkerne indkaldte forsamlinger efter behag.

Denne todelte udvikling kaster lys over nogle af de historiske forudsætninger for det moderne, repræsentative demokrati. Men parlamenternes udvikling i Middelalderen fortæller os samtidig noget af mere generel relevans, nemlig hvordan politiske institutioner kan tjene til at begrænse vilkårlig magtudøvelse, selvom de oprindeligt er introduceret med et helt andet formål.

Det sidste er lige så relevant i vor tid som i Middelalderens Spanien. Faktisk er der i dag en serie eksempler på, at diktatorer etablerer politiske institutioner – herunder parlamenter – for at afstive deres position, men at disse institutioner ofte ender med at begrænse deres magt. Middelalderens politiske udviklinger kan i den forstand indeholde nøglen til at forstå nogle af de processer, der finder sted i udviklingslandene i dag.

Jørgen Møller (under udgivelse). »The Birth of Representative Institutions: The Case of the Crown of Aragon«. *Social Science History*. Se i øvrigt: <http://ps.au.dk/forskning/forskningsprojekter/code/>

Hvad er det for faktorer, der styrker og svækker demokrati? Forskere fra statskundskab ved Aarhus Universitet giver over fire uger læserne smagsprøver på deres forskningsprojekt i konflikt og demokratisering.